

Ιφιγένεια Βαμβακίδου¹

Πιπίνη Ελευθερίου²

Ξυλογλύπτες στην ελληνική Θράκη, πρωτογενές υλικό. Συμβολή στην τοπική ιστορία

Περίληψη

Το διεπιστημονικό πεδίο των πολιτισμικών σπουδών με έμφαση στη συνάντηση της τοπικής ιστορίας και της ιστορίας της τέχνης με τον υλικό πολιτισμό, αποτελεί το θεωρητικό και ερευνητικό υπόβαθρο της ιστορικής έρευνας που παρουσιάζουμε. Στόχος είναι η ανάδειξη της τοπικής κουλτούρας και του ρόλου που έχει αποδοθεί στην ξυλογλυπτική τέχνη στον τόπο της ελληνικής Θράκης από το 1930 μέχρι και το 2011. Πρόκειται για μια ιστορική, εθνογραφική επιτόπια έρευνα, στην οποία συλλέξαμε πρωτογενές, ερευνητικό υλικό (συνεντεύξεις ξυλογλυπτών και ξυλόγλυπτα έργα τέχνης), χρησιμοποιώντας ψηφιακά μέσα. Στις συνεντεύξεις εφαρμόζουμε την ψυχολογική ανάλυση λόγου και αναζητούμε τα διαφορετικά γλωσσικά ρεπερτόρια με τα οποία οι συμμετέχοντες κατασκευάζουν αυτοπροσδιορισμούς, οι οποίοι σημαίνουν δράση, ιστορική, ταξική, πολιτισμική ταυτότητα. Στα ξυλόγλυπτα έργα εφαρμόζουμε την μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση, γιατί ως εικόνες-σημεία μεταφέρουν νοήματα και μας δίνουν πληροφορίες για το ιστορικό, κοινωνικό, ταξικό και πολιτισμικό συγκείμενο δημιουργίας στον τόπο και στο χρόνο που αναφερόμαστε. Το υλικό της έρευνας αποκτά παιδαγωγική αξία, γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όχημα στη διδασκαλία της τοπικής και ψηφιακής ιστορίας, για την αποκάλυψη της πολιτισμικής ιστορίας της ελληνικής Θράκης, καθώς και για την αποκάλυψη ομάδων με διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα. Μπορεί να συμβάλλει επίσης στην ευρύτερη γνώση της τέχνης και της παράδοσης στα όρια του νεοελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού: πέρα από ιστορική πληροφορία, καλλιεργεί δημιουργικά τη σκέψη των μαθητών/τριών και εμπλουτίζει τον συναισθηματικό τους κόσμο.

Λέξεις κλειδιά: ιστορική έρευνα, τοπική ιστορία, ιστορική ταυτότητα, πολιτισμική ταυτότητα, ταξική ταυτότητα, ξυλογλυπτική τέχνη

Abstract

¹Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

² Διδάκτορας, Εκπαιδευτικός στην Π.Ε.

In the interdisciplinary field of cultural studies we are interested in the local history, the history of art and material culture: in this theoretical context we present an historical research which aims to reveal the local cultural history and the role of the wood carving art in the region of Greek Thrace from 1930 until 2011. This is an historical ethnographic fieldwork, in which we select primary researching material such as interviews and local art woodcuts using digital media. In interviews we apply the psychological discourse analysis looking for different linguistic repertoires with which participants construct self-definitions in the level of action, historic/ cultural/ financial identity which contribute information and data for the local culture. In the artistic-visual material we apply the cultural and the formalistic analysis because images as signs convey many meanings and significations. The researching material, in the context of cultural studies can also acquire a pedagogical value, because it can be used as a vehicle for teaching local and digital history to uncover the cultural history of Greek Thrace, as well as revealing the others' cultural identities. It can also contribute to the wider knowledge of art and tradition within the limits of the Greek traditional culture aiming to students' creative thinking and expression.

Keywords: historical research, local history, cultural identity, wood carving art

Εισαγωγικά

Τα επιστημονικά πεδία που εμπλέκονται στην έρευνα που παρουσιάζουμε, αφορούν α) στην τοπική ιστορία της ελληνικής Θράκης από το 1930 μέχρι το 2011 με άξονες την πολυπολιτισμική κοινωνική πραγματικότητα της περιοχής ως γεωγραφικό και ιστορικό τόπο, β) στην ιστορία της τέχνης και γ) στην εκπαιδευτική αξιοποίηση του υλικού. Η πρωτοτυπία της έρευνας έγκειται α) στην πρωτογενή ενασχόληση με την ξυλογλυπτική τέχνη, στο χρονικό διάστημα (1930-2011) και β) στον τόπο που επιλέγεται (ελληνική Θράκη). Την πρωτοτυπία της έρευνας αναδεικνύει η βιβλιογραφική ανασκόπηση, η οποία έδειξε την έλλειψη παρόμοιων ερευνών. Η τεκμηρίωση της έρευνας, η οποία βασίζεται σε πρωτογενές ιστορικό υλικό -συνεντεύξεις ξυλογλυπτών και ξυλόγλυπτα έργα- της αντίστοιχης περιόδου, δίνει την εικόνα της πολιτισμικής πραγματικότητας και του ρόλου που έχει αποδοθεί στην ξυλογλυπτική τέχνη στον τόπο της ελληνικής Θράκης.

Το ερευνητικό υλικό, στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη διδασκαλία της τοπικής και ψηφιακής ιστορίας. Μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη γνώση της πολιτισμικής ιστορίας της ελληνικής Θράκης, καθώς και στην ανάδειξη ομάδων με διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα (Vamvakidou, 2009). Επιπλέον,

μπορεί να συμβάλλει στην ευρύτερη γνώση της τέχνης και της παράδοσης στα όρια του νεοελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού (Τσολακίδης, 1998· Κουτελάκης, 1996· Διαμαντοπούλου, 2009· Denning, 2000· Φαρσάρης, 2001· Σταμέλος, 1993).

Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής Θράκης (Βακαλόπουλος, 1993· Βαμβακίδου, 2003· Βακαλόπουλος, Δρούγκα, Τσιούμης, Βαμβακίδου, Μαδεμλής, Γκόλια και Κεραμυδά, 2012· Τσιμπιρίδου, 2006) και οι πληθυσμοί που εμπλέκονται στην παραγωγή της ξυλογλυπτικής συνιστά τον βασικό πυρήνα της έρευνας.

Ερευνητικό υλικό και μέθοδοι -Τεκμηρίωση

Στην ιστορική, εθνογραφική (Πηγιάκη, 1988) επιτόπια έρευνα που παρουσιάζουμε, διασταυρώνουμε προφορικές και οπτικές μαρτυρίες (συνεντεύξεις και ξυλόγλυπτα έργα), όπως αυτά προκύπτουν από την επιτόπια παρατήρηση σε εργαστήρια καλλιτεχνών/τεχνιτών ξυλογλυπτικής, με το διάσπαρτο αποσπασματικό δημοσιευμένο γραπτό υλικό. Τα δεδομένα που ταξινομούμε και μελετούμε αφορούν α) στους ξυλογλύπτες, που έδρασαν και δρουν στην ελληνική Θράκη τον 20^ό αιώνα, β) στα έργα που παράγουν (ξυλόγλυπτα έργα) ως υλικό τεχνικής και τέχνης, ως σημείο-κείμενο (Chandler, 1998). και γ) στον δικό τους λόγο (συνεντεύξεις) για τα έργα ως μετακείμενο.

Αξιοποιώντας την επιτόπια παρατήρηση στον τόπο και στον χώρο των καλλιτεχνών/τεχνιτών εστιάζουμε α) στις προφορικές μαρτυρίες, στις οποίες εφαρμόζουμε την ψυχολογική ανάλυση του λόγου ή λογοψυχολογία (Philips & Jorgensen, 2009· Potter & Wetherell, 2009· Edwards & Potter, 1992) και β) στα τεχνουργήματα των καλλιτεχνών/τεχνιτών, στα οποία εφαρμόζουμε τη μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση (Bauer, 1995· Burke, 2004· Belting, Dilly, Kemp, Sauerlander, & Warnke, 1995).

Ως πηγές-ίχνη για την ολοκλήρωση της έρευνας ορίζουμε:

- τον λόγο των πληροφορητών (συνεντεύξεις) ως γλωσσικό υλικό
- τα ξυλόγλυπτα έργα, ως εικόνα
- τη δημοσιευμένη βιβλιογραφία (άμεσο και έμμεσο υλικό) ως διακειμενικότητα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα ορίζονται ως α) η πρωτογενής χαρτογράφηση και καταγραφή καλλιτεχνών/τεχνιτών, αυτοδίδακτων και μη στην ελληνική Θράκη, β) οι κοινωνικοί αυτοπροσδιορισμοί τους, γ) η ανάδειξη της τοπικής-θρακιώτικης, λαϊκής, ξυλογλυπτικής, δ) η παραγωγή εκπαιδευτικής πρότασης για αξιοποίηση του ερευνητικού υλικού στην διδακτική διδασκαλία, η οποία μπορεί να ενισχύσει τη διδακτική της τοπικής ιστορίας της ελληνικής Θράκης στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Το προς ανάλυση *ερευνητικό υλικό* αποτελείται από α) 33 συνεντεύξεις ξυλογλυπτών, οι οποίες συνιστούν το *γλωσσικό υλικό* και β) από τα 250 ξυλόγλυπτα έργα τους, που συγκροτούν το *οπτικό υλικό*.

Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί και ταξινομήθηκαν με κοινά κριτήρια: την προέλευση των προγόνων, το θρήσκευμα και την εντοπιότητα, ως εξής:

- 1η ομάδα: *γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες*: (10) συνεντεύξεις από τις οποίες οι (8) προέρχονται από τον Έβρο, (1) από τη Ροδόπη και (1) από την Ξάνθη. Πρόκειται για Έλληνες χριστιανούς πολίτες, των οποίων γονείς και παππούδες/γιαγιάδες γεννήθηκαν και έζησαν στον ελληνικό θρακικό τόπο.
- 2η ομάδα: *γηγενείς μουσουλμάνοι- Πομάκοι*: (5) συνεντεύξεις Πομάκων από τα Πομακοχώρια της Ξάνθης. Πρόκειται για Έλληνες μουσουλμάνους πολίτες, των οποίων γονείς και παππούδες έζησαν στην ελληνική Θράκη.
- 3η ομάδα: *πρόσφυγες χριστιανοί Θρακιώτες*: (13) συνεντεύξεις ατόμων, των οποίων οι πρόγονοι (γονείς ή παππούδες/γιαγιάδες) ήρθαν πρόσφυγες από την Μ. Ασία, την Ανατολική Ρωμυλία, την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο ή από την πρώην Σ.Ε. Στην ίδια ομάδα εντάχθηκε και (1) συνέντευξη ατόμου, του οποίου ο πατέρας κατάγεται από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Στην ομάδα αυτή, οι (8) συνεντεύξεις αφορούν σε ξυλογλύπτες από τον Έβρο, οι (4) από την Ξάνθη και (1) από τη Ροδόπη.
- 4η ομάδα: *Θρακιώτες χριστιανοί-Σαμοθρακίτες*: (5) συνεντεύξεις ξυλογλυπτών, οι οποίοι ζουν στο νησί της Σαμοθράκης. Πρόκειται για Έλληνες χριστιανούς πολίτες, των οποίων γονείς και παππούδες γεννήθηκαν και έζησαν στο νησί. Οι συνεντεύξεις αυτές θα μπορούσαν να ενταχθούν στην ομάδα *Γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες*, αλλά θεωρήσαμε ότι μπορούν να αποτελέσουν ξεχωριστή ομάδα, λόγω α) της ομοιομορφίας των έργων (μαγκούρες) που δημιουργούν οι περισσότεροι από αυτούς (4), τα οποία ανήκουν στην κατηγορία των ποιμενικών ξυλόγλυπτων και β) λόγω του νησιώτικου τοπο-γεωγραφικού συγκείμενου.

Με κοινό άξονα τη διοικητική περιφέρεια στην οποία ανήκει ο τόπος διαμονής των πληροφορητών, η επόμενη κατηγοριοποίηση αφορά σε (10) συνεντεύξεις από τον νομό Ξάνθης από τις οποίες οι (5) ανήκουν σε Πομάκους, (2) από τον νομό Ροδόπης, (21) από τον νομό Έβρου. Από τις 21 συνεντεύξεις οι (5) ανήκουν σε καλλιτέχνες/τεχνίτες, που ζουν στη νησί της Σαμοθράκης.

Το οπτικό υλικό κωδικοποιήθηκε με βάση την ταξινόμηση των συνεντεύξεων ανά καλλιτέχνη/τεχνίτη.

Ψυχολογική ανάλυση λόγου

Η ψυχολογική ανάλυση λόγου εστιάζεται στο πώς οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν αποθέματα λόγου και με τι συνέπειες. Αυτό ονομάζεται προσανατολισμός στη δράση (action orientation) της ομιλίας. Τα βασικά χαρακτηριστικά της ψυχολογίας του λόγου είναι:

- η δράση, η έμφαση δηλ. στην επικοινωνία, την αλληλεπίδραση, την επιχειρηματολογία και όχι στις γνωστικές λειτουργίες
- η μνήμη και η απόδοση αιτίου (όπως και άλλα ψυχολογικά φαινόμενα) που προσεγγίζονται αναλυτικά ως αναφορές και λογοδοτήσεις, περιγραφές, διατυπώσεις, εκδοχές, κ.λπ. και ως προς τα συμπεράσματα τα οποία προσφέρουν.
- οι αναφορές τοποθετούνται μέσα σε ακολουθίες δραστηριότητας, όπως ακολουθίες που περιλαμβάνουν την άρνηση μιας πρόσκλησης, την κατηγορία/ απόδοση ευθύνης και την δικαιολόγηση/ άμυνα (Edwards & Potter, 1992).

Εφαρμόζουμε την ψυχολογική ανάλυση λόγου, στις συνεντεύξεις, γιατί α) οι αφηγήσεις αποτελούν προϊόν προσωπικών βιωμάτων και β) το προσωπικό και επικοινωνιακό πλαίσιο ανάμεσα στην ερευνήτρια και τους ομιλητές αφενός και ανάμεσα στους ομιλητές και τον εαυτό τους αφετέρου αποτελούν το κατάλληλο πεδίο εφαρμογής.

Οι τεχνικές/στρατηγικές λόγου (ερμηνευτικά ρεπερτόρια), που χρησιμεύουν στο χαρακτηρισμό και την αξιολόγηση δράσεων, συμβάντων και άλλων φαινομένων, περιλαμβάνουν: α. Επίκληση κατηγοριών, β. Ζωντανή περιγραφή, γ. Αφήγηση, δ. Συστηματική αοριστία, ε. Λογοδότηση, στ. Ρητορική του επιχειρήματος, ζ. Διατυπώσεις της ακραίας περίπτωσης, η. Συναίνεση και επιβεβαίωση: θ. Λίστες και αντιπαραβολές.

Στη συνέχεια για κάθε ερμηνευτικό ρεπερτόριο παραθέτουμε παραδείγματα αφηγηματικών αναφορών των ομιλητών και τις αναλύουμε:

α. Επίκληση κατηγοριών στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν: Στις εκδοχές του λόγου των πληροφορητών παρατηρούμε ότι εντοπίζονται ρηματικές αφηγήσεις μέσω των οποίων αυτοί επικαλούνται την ένταξή τους στην ομάδα των ξυλογλυπτών: «*Με την ξυλογλυπτική ασχολούμαι από μικρό παιδί*». «*Εγώ αυτά τα κάνω από 20-25 χρονών*». Με αναφορές στην καταγωγή (τόπο προέλευσης των προγόνων) εντοπίζονται οι κοινωνικές κατηγορίες ή ομάδες στις οποίες θεωρούν ότι ανήκουν. Διαμορφώνουν έτσι την ιστορική, ταξική και πολιτισμική τους ταυτότητα: «*Οι παππούδες είναι πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη, ήρθαν το 1928-1929*». «*Θρακιώτης είμαι. Από τη Θράκη ήρθαν οι γονείς μου, από τις Σαράντα Εκκλησιές, το 1922*».

β. Ζωντανή περιγραφή: Ακολουθείται ιστορική αφήγηση με έμφαση στα γεγονότα και στα πρόσωπα που εμπλέκονται στη ζωή και το έργο των πληροφορητών. Στον λόγο τους

εντοπίζουμε τη δράση της ξυλογλυπτικής ως προσωπικό βίωμα, καθώς στις αφηγήσεις, χρησιμοποιούν παραδείγματα από την καθημερινή ζωή: *«Βέβαια επιρροές υπήρχαν από τον παππού μου και από άλλους που ασχολούνταν με το ξύλο... Βλέποντας τον τρόπο και την αγάπη που είχαν αυτοί για το ξύλο και τη μορφή που έδιναν πάνω στο ξύλο, ε! αυτό μου έδωσε κάποια ερεθίσματα να δοκιμάσω κι εγώ».*

γ. *Αφήγηση, που σχετίζεται στενά με τη ζωντανή περιγραφή:* Με αναφορές σε μια συγκεκριμένη αφηγηματική ακολουθία, η οποία περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της τέχνης και τεχνικής, που είναι τα έργα, ενισχύεται η σχέση των υποκειμένων με την τέχνη της ξυλογλυπτικής, την οποία υιοθετούν και περιγράφουν: *«Ασχολούμαι με όλα τα είδη που σκαλίζονται στο ξύλο...». Αυτές τώρα που φτιάχνω, τις σκαλιστές γκλίτσες συμβολίζουν τη ζωή των Σαρακατσάνων».*

δ. *Συστηματική αοριστία:* Χρησιμοποιείται ως αντίστροφο των δύο προηγούμενων τεχνικών. Την τεχνική αυτή δεν την εντοπίζουμε στο γλωσσικό υλικό των συνεντεύξεων, γιατί οι δημιουργοί γνωρίζουν με λεπτομέρεια την τέχνη της ξυλογλυπτικής και εκφράζονται με σαφήνεια γι' αυτήν.

ε. *Λογοδότηση με όρους εμπειρισμού:* Οι αφηγηματικές ακολουθίες, που αφορούν τη γνώση της τέχνης/τεχνικής, αντιμετωπίζονται οι ίδιες ως φορείς δράσεις. Οι ομιλητές, χρησιμοποιώντας ενεργητικά και δημιουργικά διαφορετικούς λόγους νοηματοδότησης αποκαλύπτουν τη γνώση και τις δεξιότητες που βιώνουν στην πράξη της τέχνης και της τεχνικής ως δρώντα υποκείμενα: *«Δηλαδή όταν θέλουμε να σκαλίσουμε μικρά κομμάτια, να δώσουμε λεπτομέρειες εκεί χρειαζόμαστε πραγματικά ένα σκληρό ξύλο, ένα ξύλο το οποίο να μην έχει έντονα νερά. Πρέπει βέβαια να ξηρανθεί κάποιο ξύλο τουλάχιστον 2 χρόνια για να δουλευτεί».*

στ. *Ρητορική του επιχειρήματος:* Στην περίπτωση αυτή οι πληροφορητές, προκειμένου να αποκαλύψουν την επιμέρους γνώση που διαθέτουν σχετικά με τη διαδικασία της τέχνης, επικεντρώνονται στο επιχείρημα, τεκμηριώνοντας γνώσεις και διαδικασίες της τεχνικής/μαστορικής ξυλογλυπτικής: *«Είναι ορισμένα φωτόδεντρα, η αχλαδιά, η βερικοκιά, η αγριαχλαδιά είναι καλύτερη, τα οποία είναι σκληρά ξύλα μεν αλλά ενδείκνυνται για μικρογλυπτική». «Εκ παραδόσεως τα καλύτερα ξύλα είναι μουριά και καρυδιά... Είναι καλύτερα μάλλον, γιατί έχουν να κάνουν με την ακουστική».*

ζ. *Διατυπώσεις της ακραίας περίπτωσης:* οι περιγραφές γίνονται πιο τυπικές με την επίκληση της ακραίας περίπτωσης σε μια κλίμακα. Πρόκειται για τα διπολικά, αντιθετικά σχήματα, τα οποία δεν εντοπίζουμε στα επιχειρήματα για την τέχνη και την τεχνική, ούτε και στις αναφορές που σχετίζονται με τα προσωπικά βιώματα των δημιουργών.

η. *Συναίνεση και επιβεβαίωση*: Στην εκδοχή αυτή παρατηρούμε ότι οι πληροφορητές παρουσιάζουν τα σημανόμενα της ξυλογλυπτικής τέχνης ως κάτι με το οποίο συμφωνούν και άλλοι μάρτυρες ή εξωτερικοί παρατηρητές. Οι πληροφορίες που μας δίνουν, τεκμηριώνονται και διασταυρώνονται με πληροφορίες που εμπεριέχονται σε δημοσιευμένα κείμενα, στα οποία μελετάται η σημασία της παράδοσης της ξυλογλυπτικής στο πολιτισμό του ελληνισμού (Σταμέλος, 1993): «*Τα έργα δίνουν κάποια μηνύματα*». «*Αυτά τα έργα είναι παραδοσιακή τέχνη*».

θ. *Λίστες και αντιπαραβολές*: Στην τεχνική αυτή του λόγου κατασκευάζονται περιγραφές, μέσω των χαρακτηριστικών: *Μεράκι, Τέχνη/Τεχνική-Εκφραση, Παράδοση*. Το *Μεράκι* για την ξυλογλυπτική αναφέρεται ως στοιχείο για κινητοποίηση ενασχόλησης με την συγκεκριμένη τέχνη: «*Τα ξεκίνησα με μεράκι*». «*Εάν δεν υπάρχει μεράκι δεν γίνεται κανείς σκαλιστής*». Επιπλέον, εξαιρείται η σημασία της *Τέχνης/Τεχνικής* και η σημασία της *Εκφρασης* μέσω αυτής. Τα έργα που δημιουργούνται προσδιορίζονται ως μοναδικά και ανεπανάληπτα, που φέρνουν τη σφραγίδα του καλλιτέχνη: «*Αυτό δεν μπορεί να το βγάλει άλλος. Είναι όλη μου η ζωή*». Η *Παράδοση* για τους ομιλητές αποτελεί μια κατασκευή, που συγκροτεί την κουλτούρα και τον πολιτισμό ως κάτι το αναλλοίωτο. Στον λόγο τους εμπεριέχονται ιδεολογικά μηνύματα, γιατί εντάσσουν την τέχνη της ξυλογλυπτικής στο γενικότερο πλαίσιο της ιστορίας της τέχνης (Benjamin, 1978· Belting et al., 1995) και ταυτόχρονα ενισχύεται η σημασία της διατήρησής της (Σταμέλος, 1993) στον πολιτισμό και την τοπική κουλτούρα: «*Η τέχνη συμβάλλει στην κουλτούρα του τόπου. Νομίζω ότι προσφέρει στην κοινωνία, μια άλλη αντίληψη από ό,τι βιώνουμε στην καθημερινότητα*». «*Κατ'αρχήν οτιδήποτε είναι χειροποίητο έχει έναν χαρακτήρα. Είναι μοναδικό και ξεχωριστό κομμάτι*».

Οι σταθερές που προκύπτουν από τους γλωσσικούς πόρους που χρησιμοποιούνται στα διαφορετικά ερμηνευτικά ρεπερτόρια και κατασκευάζουν την ταυτότητα των ομιλητών είναι:

A. Ο *χρόνος*: κατασκευάζεται από τη διαμεσολάβηση των υποκειμένων με αναφορές στον τόπο προέλευσης των προγόνων, στον τόπο γέννησης και διαμονής, στο χρόνο έναρξης της ξυλογλυπτικής και στο παρελθόν, όπου εμπλέκονται πρόσωπα, τα οποία αποτέλεσαν το κίνητρο για την ενασχόληση με την τέχνη του ξύλου.

B. Η *οικονομική-καλλιτεχνική ομάδα στην οποία ανήκουν*: κατασκευάζεται με αναφορές στην επαγγελματική/ερασιτεχνική αξιοποίηση των ερεθισμάτων για την παραγωγή έργου και στην παρουσίαση του έργου.

Γ. Η *αξιολόγηση της τέχνης του ξύλου στο πλαίσιο της παράδοσης*: περιλαμβάνει αφηγηματικές αναφορές από τα ρεπερτόρια, α, γ, ε, στ, η, θ. Η συνάρτηση αυτή επιλέγεται, γιατί η ικανότητα αξιολόγησης της τέχνης για τους δημιουργούς, αποτελεί σύνθετη

διαδικασία, στην οποία εμπλέκονται τα έτη ενασχόλησης, ως εμπειρία και δεξιότητες και η παραγωγή έργου στο πλαίσιο της παράδοσης.

Κοινωνικοί αυτοπροσδιορισμοί των ξυλόγλυπτών

Στον λόγο των πληροφορητών εντοπίζουμε περιγραφές/αφηγήσεις, με τις οποίες κατασκευάζουν οι ίδιοι τους κοινωνικούς αυτοπροσδιορισμούς τους:

α. Ως προς την ιστορική και πολιτισμική ταυτότητα: Οι 29 από τους 33, ποσοστό 87.87% αυτοπροσδιορίζονται ως Θρακιώτες, Έλληνες πολίτες, χριστιανοί ή μουσουλμάνοι, που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε χωριά και πόλεις της ελληνικής Θράκης. Στον λόγο τους εντοπίζονται αναφορές στον τόπο προέλευσης, καθώς και ιστορικές αφηγήσεις με έμφαση στα πρόσωπα που εμπλέκονται στον παρελθόντα χρόνο, στην οικογενειακή ζωή και το έργο τους. Έτσι, προκύπτουν οι κοινωνικές κατηγορίες ή ομάδες στις οποίες θεωρούν οι ίδιοι ότι ανήκουν. Προκύπτει δηλ. η ιστορική και πολιτισμική τους ταυτότητα, ενώ παράλληλα φαίνεται πως οικειοποιούνται τον κοινωνικό τους ρόλο, ως πολίτες της ελληνικής Θράκης: *«Γεννήθηκα το 1940 εδώ στην Ξάνθη. Οι γονείς ήταν πρόσφυγες Μικρασιάτες μετά το 1922».* *«Γεννήθηκα στην Ξάνθη».* *«Είμαι Σαρακατσάνος. Θρακιώτης».* *«Είμαι Πομάκος. Γεννήθηκα στην Κοτάνη».* *«Ο μπαμπάς μου ασχολούνταν με αυτά και έμαθα κοντά του. Ο μπαμπάς μου δεν είχε εργαστήριο, γιατί ήμασταν σκηνίτες εμείς».*

Ο ιστορικός χρόνος και η πολιτισμική ταυτότητα των δημιουργών, εντοπίζεται και στη δράση τους, ως παραγωγή ξυλόγλυπτων έργων. Αυτό συνάγεται:

- Από την περίπτωση των (5) Εβριτών οργανοποιών, διότι μέσα από το έργο τους αναδεικνύεται η ιδιαίτερη, ιστορικά, μουσική ταυτότητα του τόπου και ιδιαίτερα του Έβρου (Μπακλατζής, 2009· Λιάβας, 1999).

- Από τη μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση των ξυλόγλυπτων έργων με μεταβλητές το είδος (genre) της μαρτυρίας, την πηγή έμπνευσης, την επιρροή που άσκησε σε προηγούμενη ή μεταγενέστερη εποχή, το περιεχόμενό της σε σχέση με τα ιστορικά και τα κοινωνικά δεδομένα της εποχής που μελετούμε. Από την ανάλυση φαίνεται ότι τα έργα υποδηλώνουν αναπαραστάσεις της κουλτούρας του παρελθόντος και της ιστορίας των ανθρώπων που τα δημιουργούν και αποκαλύπτουν τις σταδιακές αλλαγές που συνέβησαν στην κοινωνική ζωή και τον πολιτισμό στο πέρασμα του χρόνου (Lubar, & Kendrick, n.d.). Ο *αργαλειός*, για παράδειγμα, που κατασκευάζεται από αρκετούς τεχνίτες και σήμερα κατέληξε μουσειακό είδος, αποτελεί αντικείμενο με ιστορικό και λαογραφικό πλούτο. Μεταφέρει μηνύματα της ανάπτυξης της υφαντικής τέχνης στην ελληνική Θράκη, η οποία αποτέλεσε πλουτοπαραγωγική πηγή, αλλά και στοιχείο στα έθιμα και τις παραδόσεις της περιοχής.

β. Ως προς την επαγγελματική ταυτότητα και ταξική ένταξη στην τοπική οικονομία: Οι 20, ποσοστό 60.60%, επί του συνόλου των ξυλογλυπτών, διατηρούν ή διατηρούσαν μέχρι που συνταξιοδοτήθηκαν εργαστήρια επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά. Οι 8 από αυτούς επικαλούνται την επαγγελματική ταυτότητα του τεχνίτη του ξύλου. Για τους περισσότερους από τους μη επαγγελματίες δημιουργούς, 21 στον αριθμό, είτε διατηρούν ερασιτεχνικά εργαστήρια είτε όχι, ο προορισμός των έργων που δημιουργούν, είναι η προσωπική και οικογενειακή χρήση, αλλά και η πώληση: *«Τα ξεκίνησα με μεράκι και μετά κάνανε και παραγγελίες και ακόμα κάνω με παραγγελίες, γιατί το νησί έχει πάρα πολύ κτηνοτροφία και τα ζητάνε εδώ πολύ αυτά».*

γ. Ως προς την καλλιτεχνική/εθνοτοπική ταυτότητα και κουλτούρα

Κατά την ανάλυση εντοπίζονται τεχνικές του λόγου που αποκαλύπτουν το πώς οι ίδιοι οι δημιουργοί αυτοπροσδιορίζονται ως προς την καλλιτεχνική/εθνοτοπική ταυτότητα και κουλτούρα.

Οι τεχνικές αυτές του λόγου αφορούν:

- Αναφορές, οι οποίες εκφράζουν αντιλήψεις/απόψεις για τη σημασία της τέχνης: *«Νομίζω ότι η τέχνη προσφέρει στην κοινωνία, μια άλλη αντίληψη από ό,τι βιώνουμε στην καθημερινότητα. Μπορεί να δει κανείς τον κόσμο κάπως διαφορετικά...»*, καθώς και αναφορές στις οποίες η ξυλογλυπτική, παρουσιάζεται ως προσωπικό βίωμα, καθώς χρησιμοποιούνται παραδείγματα από την καθημερινή ζωή: *«Με την ξυλογλυπτική ασχολούμαι από την παιδική ηλικία. Έφτιαχνα οικιακά εργαλεία και εργαλεία υφαντικής τέχνης».*
- Βιογραφικές αφηγήσεις γεγονότων και διαδοχικές αναφορές στο παρελθόν, στις οποίες εντοπίζεται ότι οι 21, αυτοπροσδιορίζονται ως αυτοδίδακτοι στην τέχνη: *«Αυτοδίδακτος είμαι δεν είδα κανέναν. Μόνος μου έμαθα, όπως με βλέπεις και σε βλέπω. Δουλεύοντας μαθαίνεις».* *«Τα ξεκίνησα με μεράκι».*
- Τη χρήση της ρητορικής του επιχειρήματος με την οποία αναλύονται και τεκμηριώνονται γνώσεις και διαδικασίες σχετικά με την τεχνική της ξυλογλυπτικής-επιλογή κατάλληλου ξύλου, ξήρανση, επιλογή κατάλληλων εργαλείων, σχεδιασμός του έργου (Ευλαβής, 2001· Καλαϊτζάκης, 2001· Νομικός, 1973· Πολυμέρου-Καμηλάκη και Σκούρτης, 2008· Τσολακίδης, 1998· Σαρδής και Παπαχριστοπούλου, 2005). *«Μετά, στην κατασκευή το δύσκολο είναι το σκάλισμα. Επειδή οι λύρες είναι ενιαίο ξύλο πρέπει να σκαφτούν σαν ένα μεγάλο κουτάλι...».*
- Αναφορές αξιολόγησης των χειροτεχνημάτων, τα οποία προσδιορίζονται ως μοναδικά και ανεπανάληπτα. Εξαιρείται η σημασία της τέχνης/τεχνικής της ξυλογλυπτικής, η διατήρηση της παράδοσής της, καθώς και η συμβολή της στην τοπική κουλτούρα: *«...Καταρχήν*

οτιδήποτε είναι χειροποίητο έχει έναν χαρακτήρα. Είναι μοναδικό και ξεχωριστό κομμάτι...». «Η τέχνη συμβάλλει στην κουλτούρα του τόπου. Νομίζω ότι προσφέρει στην κοινωνία, μια άλλη αντίληψη από ό,τι βιώνουμε στην καθημερινότητα. Μπορεί να δει κανείς τον κόσμο κάπως διαφορετικά».

- Αναφορές από τις οποίες προκύπτει ότι την τέχνη του ξυλογλύπτη την ασκούν ως ερασιτεχνία, γιατί αυτή έπεται του επαγγέλματος του γεωργού, του κτηνοτρόφου, του δημοτικού/δημοσίου υπαλλήλου, του ελεύθερου επαγγελματία). Οι 13, ασκούν ή/άσκησαν το επάγγελμα του γεωργού ή του κτηνοτρόφου, οι 7 είναι δημοτικοί ή δημόσιοι υπάλληλοι, οι 3 εργάτες και οι 2 ελεύθεροι επαγγελματίες: *«Είμαι δημοτικός αστυνόμος του Δήμου Διδυμοτείχου. Ασχολούμαι ερασιτεχνικά με τη μουσική και με την κατασκευή της θρακιώτικης λύρας». «Το επάγγελμά μου είναι κομμωτής. Ασχολούμαι με την τέχνη της ξυλογλυπτικής ερασιτεχνικά εδώ και 12 χρόνια με φουλ αγάπη...».*

Η συμβολή των ξυλογλυπτών στην τοπική κουλτούρα-Ανάδειξη της θρακιώτικης ξυλογλυπτικής τέχνης

Η συμβολή των καλλιτεχνών/τεχνιτών στην κουλτούρα και τον πολιτισμό του τόπου και η ανάδειξη της τοπικής-θρακιώτικης, λαϊκής ξυλογλυπτικής εντοπίζεται σε αφηγηματικά γλωσσικά σχήματα, τα οποία συνδέονται:

- Με τη συμμετοχή των δημιουργών σε τοπικές και εκτός περιοχής εκθέσεις για πολιτιστικούς αλλά και εμπορικούς σκοπούς: *«Αφού συνεργαστήκαμε με κάποιους ανθρώπους συμμετείχα ...σε μια σειρά εκθέσεων στο Ιμαρέτ». «Έχουμε πάρει μέρος σε 8-9 εκθέσεις που γίνονται στον κύκλο των Ορεστίων».*
- Με τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα με την ιδιότητα του δασκάλου ξυλογλυπτικής: *«Διδάσκω ξυλόγλυπτες εικόνες, στο τμήμα ξυλογλυπτικής της Δημοτικής επιχείρησης Ορεστιάδας...» «Είμαι Δάσκαλος Ξυλογλυπτικής από το 1999 στο Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης».*
- Με τις δημοσιεύσεις στον Τύπο, τις παρουσιάσεις στα ΜΜΕ: *«Έγινε και μια εκπομπή στην Ετ3 (Κυριακή στο χωριό) το 2008 όπου έδειξαν τα έργα μου. Και σε ένα περιοδικό της Αθήνας είδα τα έργα μου, (το 2004) από έκθεση που έγινε στο Μοναστηράκι».*
- Με τη συμμετοχή σε φεστιβάλ, μουσικές εκδηλώσεις/ παραστάσεις: *«Συμμετέχω στο cd «Σήμερα-Σήμερα, η Θράκη του Σήμερα» με τον Βαγγέλη Παπαθανασίου... Συμμετέχω στο cd «Έβρος» με παραγωγό τον Καψάλη Γιώργο... Έχει τραγούδια από τον Β. Έβρο...». «Στο Διδυμότειχο κάναμε μια εκδήλωση για την γκάιντα, 6-7- Ιουνίου-2009... Ήταν ημέρα της γκάιντας».*

▪ Με την προβολή των ξυλόγλυπτων έργων σε συλλογές τοπικών μουσείων, συλλόγων, φορέων: *«Υπάρχει κάρο δικό μου, εδώ στο Λαογραφικό Μουσείο της Ξάνθης»*. *«... Έχουμε δώσει και στο Μουσείο της Μάνης ένα κλωστήριο»*. *«Στην Αλεξανδρούπολη στο Εθνολογικό Μουσείο έχω ένα σαμάρι»*. *«...Εδώ στην Ορεστιάδα μέσα στην Εφορία έχω ένα κάρο 70 εκ. Μήκος»*.

Μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση του οπτικού υλικού, ανά ομάδα ξυλογλυπτών

Το οπτικό υλικό με τα ξυλόγλυπτα έργα που συλλέξαμε με επιτόπια παρατήρηση, κωδικοποιήθηκε με βάση την ταξινόμηση των συνεντεύξεων, ανά καλλιτέχνη/τεχνίτη. Λόγω του πλήθους των έργων, για τις ανάγκες της μορφολογικής- μορφοϊστορικής ανάλυσης, αυτά ομαδοποιήθηκαν ανάλογα με τα είδη της ξυλογλυπτικής στην ιστορία της τέχνης ως *εκκλησιαστικά, κοσμικά (αστικά, ποιμενικά, είδη χωρικής-οικιακής χειροτεχνίας) και μουσικά όργανα*.

Κατά τη μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση των ξυλόγλυπτων έργων μελετώνται στοιχεία που αφορούν: α) τα *εξωτερικά χαρακτηριστικά* (π.χ. σχήμα, υλικά, μέγεθος, εξαρτήματα, μοτίβα, χρώμα κ.ά.), την *κατασκευή* (πότε, από ποιον και για ποιον λόγο κατασκευάστηκε), τη *χρήση/λειτουργία* (πότε και γιατί χρησιμοποιήθηκε, άλλαξε σήμερα η λειτουργία του, γιατί και πώς άλλαξε), *αξία/νόημα* (ποια η αξία του όταν πρωτοχρησιμοποιήθηκε ή σήμερα για τις κοινωνικές ομάδες που το χρησιμοποίησαν).

Μελετώντας τα ξυλόγλυπτα έργα ανά ομάδα και με την υποστήριξη του γλωσσικού υλικού, εντοπίζουμε ομοιότητες και διαφορές ως προς το είδος των έργων, την πηγή έμπνευσης, τις αφηγηματικές παραστάσεις που εμπεριέχονται σ' αυτά, τη χρήση μοτίβων και συμβόλων και τα νοήματα που παράγουν, ανά ομάδα ξυλογλυπτών. Αναλυτικότερα παρατηρούμε ότι:

- Στην ομάδα *Γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες*, εντάσσονται (10) άτομα, ποσοστό 30.30% επί του συνόλου των συμμετεχόντων. Η θεματολογία των έργων κοσμικής ξυλογλυπτικής που δημιουργούν οι (7) από τους 10 καλλιτέχνες αυτής της ομάδας, είναι εμπνευσμένη από την αγροτική και ποιμενική καθημερινή ζωή της οικογένειας. Το είδος των έργων και η χρήση εικόνων από τη φύση και από προσωπικά βιώματα, ως διακοσμητικά σχέδια (φίδια, μορφές αλόγων και κριαριών, καβαλάρηδες, δέντρα, πτηνά, κ.ά.) καθρεφτίζουν πιστά τη σχέση των Θρακιωτών καλλιτεχνών/τεχνιτών με τη φύση από την παιδική τους ηλικία, καθώς και την ιστορική και κοινωνικοοικονομική ταυτότητά τους: *«Αυτά τα πρόβατα είναι ιστορικά πρόβατα. Το '40 ήμουν 11 χρονών παιδί και ο γέρος πάει στην Αλβανία τότε και*

με άφησε με τη μάνα μου, ήμουν ο πιο μεγάλος εγώ, και βοηθούσα την κατάσταση, τα βόσκαγα εγώ και τρώγαμε κανένα κουτάλι γαλατάκι εκεί πέρα».

Με τους 3 οργανοποιούς αυτής της ομάδας αποκαλύπτεται ο ρόλος και η επίδραση της παραδοσιακής θρακιώτικης μουσικής (Μπακλατζής, 2009· Λιάβας, 1999), η οποία είναι εμφανής στη δράση τους με τη συμμετοχή τους σε τοπικές μουσικές εκδηλώσεις, αλλά και στις γνώσεις κατασκευής παραδοσιακών θρακικών οργάνων: *«Με την γκάντα ασχολούμαι από το 1958... Μόνος μου ξεκίνησα...Αυτά έτσι ήταν παλιά ...Τότε η αξία αυτή ήταν».*

- Στην ομάδα *Γηγενείς μουσουλμάνοι-Πομάκοι* εντάσσονται πέντε (5) Πομάκοι, ποσοστό 15,15% επί του συνόλου των συμμετεχόντων, από τα Πομακοχώρια της Ξάνθης (Κένταυρος, Χρυσό, Κίρρα, Σμύνθη, Κοτάνη, Καλότυχο). Ως προς το είδος των έργων που κατασκευάζουν παρατηρούμε ότι και οι (5), είναι τεχνίτες έργων κοσμικής ξυλογλυπτικής και κυρίως έργων ποιμενικών με τα οποία καλύπτουν τις αγροτικές/κτηνοτροφικές και οικιακές ασχολίες (π.χ. αργαλειούς, άροτρα, τραπέζια, σκαμνάκια, σοφράδες, κουτάλες, παγούρια, κάδους για γιαούρτι, πιάτα, κουτάλες για τον φούρνο, κ.ά.). Στα έργα αυτής της ομάδας διαπιστώνουμε ότι δεν περιλαμβάνονται σ'αυτά διακοσμητικά ξυλόγλυπτα, αλλά ούτε και διακοσμητικά σχέδια και μοτίβα. Η γεωγραφική θέση των Πομακοχωρίων, οι ιστορικο-κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (Κόκας, Κωνσταντινίδης και Μεχμέταλη, 2003· Θεοχαρίδης, 1995) επέδρασαν στην τεχνοτροπία που ακολούθησαν οι Πομάκοι τεχνίτες, οι οποίοι ασχολήθηκαν με κατασκευές που κάλυπταν ανάγκες στην καθημερινή εργασία (Vamvakidou & Eleftheriou, 2011). *«Με τον αργαλειό θέλω να εκφράσω τον τρόπο ζωής παλιά και τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι για να καλύψουν της ενδυματολογικές τους ανάγκες».*

- Στην ομάδα *Πρόσφυγες χριστιανοί Θρακιώτες* ανήκουν δέκα τρία άτομα (13), ποσοστό 42.42% επί του συνόλου των συμμετεχόντων, των οποίων οι πρόγονοι (παππούδες/γιαγιάδες) ήρθαν στην περιοχή της ελληνικής Θράκης πρόσφυγες μετά το 1922. Οι (8) δημιουργούν έργα κοσμικής ξυλογλυπτικής (οικιακής χρήσης σκεύη, αργαλειούς, γκλίτσες, διακοσμητικά, αγροτικά εργαλεία, κ.ά), τα οποία διακοσμούν με γεωμετρικά σχέδια, ανθρώπινες φιγούρες, πουλιά, ζώα, δικέφαλους, κλαδιά, συνθέσεις φυλλωμάτων, σταυρούς, εμπνευσμένα από την αγροτική και ποιμενική ζωή. Οι (8) αυτοί καλλιτέχνες, με τόπο προέλευσης των προγόνων το Κάραγατς (Ορεστιάδα), τη Ραιδεστό, τις Σαράντα Εκκλησιές της Ανατολικής Θράκης, τη Σώκια και το Αίβαλί της Μ.Ασίας, εκτός από τα κοσμικά ξυλόγλυπτα δημιουργούν και εκκλησιαστικά έργα (τέμπλα, παγκάρια, στασίδια, ανάγλυφες πόρτες, εικονοστάσια, επιτάφια, αναλόγια, ψαλτήρια, προσκυνητάρια, κ.ά.) για μεγάλους και μικρούς ναούς εντός και εκτός της περιοχής της ελληνικής Θράκης. Τα ανάγλυφα ή διάτρητα μοτίβα και οι

συμβολισμοί που στολίζουν τις επιφάνειες των έργων, είναι ρόδακες, σταυροί, ανθοδοχεία, δικέφαλοι, άγγελοι, συνθέσεις με παγόνια, συνεχή φυλλώματα, όλα σύμβολα από τη θεματολογία της παράδοσης της εκκλησιαστικής ξυλογλυπτικής.

Στην ομάδα αυτή υπάρχουν και οργανοποιοί, οι οποίοι έχοντας τη γνώση της ιστορικής μουσικής παράδοσης της Θράκης και του ηχοχρώματος των παραδοσιακών οργάνων, επιλέγουν την οργανοποιία (λύρες, γκάιντες, καβάλια, ζουρνάδες, τζουράδες).

- Στην ομάδα *Θρακιώτες χριστιανοί-Σαμοθρακίτες* ανήκουν 5 άτομα, ποσοστό 15,15% επί του συνόλου των συμμετεχόντων, που γεννήθηκαν, μεγάλωσαν και κατοικούν στο νησί της Σαμοθράκης. Και τα 5 άτομα ασχολούνται με ξυλοτεχνικές κατασκευές, χρήσιμες για τις κτηνοτροφικές/γεωργικές εργασίες των κατοίκων του νησιού (μαγκούρες και μπαστούνια, ξυλάετρα και σαμάρια). Η ενασχόλησή τους με ποιμενικά είδη συνδέεται με την αυξημένη κτηνοτροφία του νησιού, κυρίως αιγοπροβάτων,. Η κατασκευή της μαγκούρας ανήκει στον εξοπλισμό του τσοπάνη, εργαλείο εξουσίας στο κοπάδι, γιατί με αυτήν το πειθαρχεί και το κατευθύνει. Η κατασκευή των σαμαριών επίσης συνδέεται με τον αυξημένο αριθμό ζώων που υπάρχουν στο νησί (γαϊδουράκια, μουλάρια, άλογα), τα οποία αποτελούν μέσο μεταφοράς προϊόντων (τροφή, γάλα), αλλά και ανθρώπων στις κορυφές των βουνών, όπου εκτρέφονται τα κοπάδια και όπου είναι δύσκολη η πρόσβαση με άλλο μέσο, λόγω του ορεινού εδάφους του νησιού.

Συζήτηση -αποτελέσματα

Από την ανάλυση λόγου και έργων παρατηρούμε θετική στάση και ικανοποίηση των πληροφορητών από την ενασχόλησή τους με την τέχνη του ξύλου. Ως λαϊκοί, αυτοδίδακτοι τεχνίτες, επικεντρώνονται στη σημασία της ξυλογλυπτικής, *ως τέχνης*.

Τα έργα αναδεικνύονται ως πρωτότυπα δημιουργήματα τέχνης και χρήσης, που εικονογραφούν/μορφοποιούν το γενικότερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της περιοχής της ελληνικής Θράκης. Ανακαλούν κουλτούρες και παραδόσεις μιας προηγούμενης εποχής και αποκαλύπτουν την ιστορική, ταξική και καλλιτεχνική ταυτότητα των δημιουργών.

Στο είδος των έργων που παράγονται, είναι εμφανής ο διάλογος της οικονομικής, ταξικής και τεχνικής παραγωγής με τους ρυθμούς της παράδοσης, η οποία κληροδοτεί μια αισθητική στους δημιουργούς.

Στην περίπτωση των Εβριτών οργανοποιών, οι οποίοι ανήκουν στις ομάδες *Γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες* και *Πρόσφυγες χριστιανοί Θρακιώτες* αναδεικνύεται η μουσική, ταυτότητα του τόπου και ιδιαίτερα του Έβρου (Μπακλατζής, 2009· Λιάβας, 1999).

Οι τοπικές, πολιτιστικές σημασίες της συμμετοχής των δημιουργών στα κοινά είναι αποκαλυπτικές: είναι τόσο παραγωγοί όσο και καλλιτέχνες και συμμετέχουν στην οικονομική και πολιτιστική παραγωγή της καθημερινής ζωής από το 1930 έως το 2011.

Επιβεβαιώνεται η ένταξη των έργων στον χώρο και στον χρόνο τοποθέτησής τους, στην τάξη και την τοπική οικονομία, καθώς και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πολιτισμικής τοπικής κουλτούρας της ελληνικής Θράκης.

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση των έργων των τεσσάρων ομάδων, παρατηρούμε ότι:

- Στην ομάδα των προσφύγων ανήκουν οι περισσότεροι επί του συνόλου των συμμετεχόντων, που ασχολούνται και με εκκλησιαστικά έργα (8 από τους 11). Το έργο τους επικεντρώνεται σε ό,τι σχετίζεται με την ανάδυση της ιστορικότητας και του πολιτισμού του τόπου προέλευσης των προγόνων τους (Μ.Ασία, Ανατολική Θράκη, Ανατολική Ρωμυλία) (Βακαλόπουλος, 1993· Μελετόπουλος, 2011). Η ενασχόληση με εκκλησιαστικά έργα αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της εκκλησιαστικής τέχνης, ως στοιχείο της ιστορικής μνήμης των Ελλήνων, οι οποίοι ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα μετά το 1922.

- Τα έργα της ομάδας των Πομάκων εμπεριέχουν την εθνοτοπική τους ετερότητα. Το είδος των έργων τους περιορίζεται σε χρηστικά αντικείμενα για την κάλυψη αναγκών στην καθημερινή εργασία. Η αισθητική των αντικειμένων δεν επιλέγεται από τους τεχνίτες, γιατί η τεχνοτροπία ήταν αυτή κατά παράδοση, αφού ο σκοπός δημιουργίας είναι μόνο χρηστικός, λόγω των γενικότερων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν στην οικογένεια και γενικότερα στην κοινωνία των Πομάκων (Ιμάμ Αχμέτ, 2011· Κόκας κ.ά., 2003· Θεοχαρίδης, 1995). Ακόμα και η μορφή της παραδοσιακής, πομακικής κατοικίας, της οποίας βασικό υλικό αποτελεί το ξύλο, καθορίστηκε από την ιδιαίτερη κουλτούρα των Πομάκων και τις ανάγκες που δημιουργούσαν οι ασχολίες τους (αγροτικές, κτηνοτροφικές) σε προηγούμενη εποχή (Vamvakidou & Eleftheriou, 2011). Η κατασκευή του αργαλειού από τους περισσότερους Πομάκους τεχνίτες αναδεικνύει τη σημασία της χρήσης του στην πομακική οικογένεια. Στο πλαίσιο της οικοτεχνίας, η υφαντική ήταν αποκλειστική εργασία της Πομάκισσας νοικοκυράς με σκοπό την ύφανση της καθημερινής ενδυμασίας και υφαντών οικοσκευής (Ιμάμ Αχμέτ, 2011· Κόκας κ.ά., 2003· Θεοχαρίδης, 1995).

- Οι Σαμοθρακίτες τεχνίτες, ως δρώντα υποκείμενα, με διαφορετικά γλωσσικά σημαίνοντα και σημαινόμενα, αλλά και με το είδος των έργων τους (ποιμενικές μαγκούρες, σαμάρια, ξυλάλετρα), εντάσσουν τον εαυτό τους σε μια ομάδα τεχνιτών που κρατά ζωντανή τη σχέση αυτών των αντικειμένων με την ιστορική και οικονομική ταυτότητα των κατοίκων του νησιού.

▪ Ο αργαλειός αποτελεί έργο των ομάδων: *πρόσφυγες χριστιανοί Θρακιώτες, γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες, γηγενείς μουσουλμάνοι-Πομάκοι*• η κατασκευή του σηματοδοτεί τη σημασία που είχε η υφαντική τέχνη στην ύπαιθρο της ελληνικής Θράκης (Κάργας, 2014· Κόκας κ.ά., 2003· Θεοχαρίδης, 1995· Χουμεριανός, 2002). Η υφαντική ως οικοτεχνία αποκαλύπτει και τη θέση της γυναίκας γενικότερα στην ιστορία της οποίας οι δραστηριότητες στο καθημερινό εικοσιτετράωρο, ήταν πολύ περισσότερες από αυτές των ανδρών (Βαμβακίδου και Σαρρή, 2012).

Γενικότερα παρατηρούμε ότι από τους καλλιτέχνες/τεχνίτες των ομάδων *Πρόσφυγες χριστιανοί Θρακιώτες* και *Γηγενείς χριστιανοί Θρακιώτες*, δημιουργούνται έργα όλων των κατηγοριών της ξυλογλυπτικής με τους ρυθμούς της παράδοσης. Πολλά από αυτά αποτελούν τεκμήρια του τρόπου ζωής στην ύπαιθρο σε προηγούμενες δεκαετίες. Η αισθητική των έργων και στις δύο ομάδες έχει σημαντική θέση για τους δημιουργούς, γι' αυτό και τα διακοσμούν με ανθρωπομορφικές και ζωομορφικές παραστάσεις, γεωμετρικά σχήματα, φυλλώματα, σταυρούς, παγόνια, λιοντάρια, αετούς, περιστέρια, κ.ά., εμπνευσμένα από τη φύση και τη θρησκευτική παράδοση.

Αντίθετα οι Σαμοθρακίτες και οι Πομάκοι δημιουργοί περιορίζονται στην κατασκευή χρηστικών αντικειμένων ξυλοτεχνίας (ποιμενικά, σκεύη, αγροτικά εργαλεία) με λιτή πελεκητή τεχνική, στα οποία δεν περιλαμβάνονται διακοσμητικά σχέδια και παραστάσεις. Οι ασχολίες των κατοίκων των Πομακοχωριών και του νησιού της Σαμοθράκης φαίνεται πως καθορίστηκαν από τη γεωγραφική θέση του τόπου και αυτές καθόρισαν και την τεχνική και το είδος των έργων που παράγονται.

Αξιοποίηση του υλικού στην εκπαίδευση

Η επιτόπια έρευνα του ιστορικού χώρου, η μελέτη πηγών, προφορικών μαρτυριών, του υλικού πολιτισμού και η ερμηνευτική προσέγγιση των περιεχομένων τους, η παραγωγή επίκαιρου ιστορικού λόγου αποτελούν τα μέσα ανάπτυξης δεξιοτήτων για την επίτευξη του σκοπού της ιστορίας. Η αξιοποίηση κάθε ίχνους της ανθρώπινης παρουσίας μπορεί να εμπλουτίσει τη θεματογραφία της ιστορικής έρευνας, να συμπληρώσει ή και να αλλάξει την εικόνα για τη σημασία που αποκτά η μελέτη του παρελθόντος και να ενισχύσει την ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης. Στο πλαίσιο αυτό η εκπαιδευτική πρόταση αφορά στην αξιοποίηση του πρωτογενούς ιστορικού οπτικού υλικού (ξυλόγλυπτα έργα), μέσω της προσέγγισης της ψηφιακής ιστορίας.

Η ψηφιακή ιστορία (Cohen & Rosenzweig, 2005· Lee, 2001) αποτελεί μια προσέγγιση, η οποία ασχολείται με τη μελέτη ιστορικών θεμάτων, χρησιμοποιώντας τις νέες

τεχνολογίες. Το πλεονέκτημα είναι ότι μέσω όλων των τεχνολογικών μέσων που χρησιμοποιεί μπορεί να παραχθεί και να διαμοιραστεί ταχύτατα σε απευθείας σύνδεση το ιστορικό έργο. Οι ιστορικοί μπορούν να αξιοποιήσουν σημαντικά στοιχεία στην ψηφιακή τους μορφή (έγγραφα, μηνύματα, εικόνες, ήχο, βίντεο) για να αποκαλυφθούν συμβάντα του παρελθόντος και να κατανοηθεί ο τρόπος ζωής σε παλαιότερες εποχές. Η ψηφιακή ιστορία μπορεί να δημιουργήσει νέες μορφές ιστορίας στο μέλλον και να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο για την παραγωγή ιστορίας προσωπικών αναμνήσεων και υλικών. Ένα πλεονέκτημα της χρήσης των νέων τεχνολογιών στην ιστορία είναι ότι δημιουργεί συνθήκες εύκολης πρόσβασης στις ιστορικές πηγές σε ιστορικούς, ερευνητές, εκπαιδευτικούς και μαθητές, εφόσον περιορίζει την απαίτηση να επισκεφτεί ο ενδιαφερόμενος χώρους όπου αυτές είναι διαθέσιμες.

Η εκπαιδευτική πρόταση αφορά στην αξιοποίηση του υλικού της έρευνας στη διδακτική της ιστορίας, μέσω μιας ιστοσελίδας. Το ιστορικό, εικαστικό υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί ως εικονογραφική συμβολή στην τοπική και στη νεότερη ελληνική ιστορία (Βαμβακίδου, 2003). Έτσι, η ενασχόληση και έρευνα των μαθητών/τριών με τα ξυλόγλυπτα έργα τους δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσουν θέματα και γεγονότα της ιστορίας και του πολιτισμού των κατοίκων της ελληνικής Θράκης στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας (Ελευθερίου, 2013· Vamvakidou, Stavrianos, Eleftheriou, Tsioumis & Papoutzis, 2012· Vamvakidou & Eleftheriou 2011).

Για παράδειγμα το πρωτογενές υλικό της έρευνας (ξυλόγλυπτα έργα, συνεντεύξεις), που αφορούν στην ομάδα των Πομάκων, μπορούν να αξιοποιηθούν στη γνώση της ιστορίας των Πομάκων μέσω ιστοσελίδας (βλ. δείγμα ιστοσελίδας εικόνες 1 και 2). Από την παρατήρηση και μορφολογική-μορφοϊστορική ανάλυση των έργων των Πομάκων (Vamvakidou et al., 2012· Vamvakidou & Eleftheriou 2011), μπορούν να προκύψουν στοιχεία, τα οποία μαρτυρούν την οικονομική και κοινωνική οργάνωσή τους.

Η πλαισίωση της ιστοσελίδας με το υλικό της έρευνας (χάρτες, συνεντεύξεις, βίντεο, φωτογραφίες ξυλόγλυπτων έργων και τόπων, γλωσσάρι ξυλογλυπτικής, δημοσιευμένο υλικό), καθώς και με άλλο πρόσθετο υλικό (τραγούδια, χορούς, φύλλα εργασίας, ιστοριογραμμές, κ.ά.), μπορεί να στηρίξει τη διδακτική τη τοπικής ιστορίας της ελληνικής Θράκης με έναν ευχάριστο τρόπο για τα παιδιά, ώστε να παράγουν προφορική ή γραπτή ιστορική αφήγηση.

Εικόνα 1: Δείγμα ιστοσελίδας

Εικόνα 2: Δείγμα ιστοσελίδας

Βιβλιογραφία

- Βακαλόπουλος, Κ. (1993). *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Θράκη*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Βακαλόπουλος, Κ., Δρούγκα, Κ., Τσιούμης, Κ., Βαμβακίδου Ι., Γκόλια, Π., Μαδεμλής, Η., Κεραμυδά, Μ. (2012). *Ιστορικές προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.
- Βαμβακίδου Ι., Σαρρή Κ. (2012). Η οπτική του φύλου στην ιστοριογραφία, στην απασχόληση και εκπαίδευση. Στο Σαρρή, Κ., Τριχοπούλου, Α., *Γυναικεία επιχειρηματικότητα-Προσέγγιση της ελληνικής πραγματικότητας* (σσ. 520). Αθήνα: Rosili.
- Βαμβακίδου, Ι. (2003). *Θράκες. Ιστορική καταγραφή και ιστορική ανάγνωση των εικαστικών μαρτυριών για τη συμμετοχή τους στον Αγώνα του 1821*. Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης.
- Bauer, H. (1995). Μορφή, Δομή, Στυλ. Οι μορφοαναλυτικές και μορφοϊστορικές μέθοδοι. Στο Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W. & Warnke, M. (eds.), *Εισαγωγή στην Ιστορία της Τέχνης*. (pp. 188-210). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W. & Warnke, M. (eds.). (1995). *Εισαγωγή στην ιστορία της τέχνης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Benjamin, W. (1978). *Δοκίμια για την Τέχνη*. Αθήνα: Κάλβος.
- Burke, P. (2004). *Αυτοψία, χρήση των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Chandler, D. (1998). *Σημειωτική για αρχάριους*. Τελευταία ανάκτηση 7 Μαρτίου 2013 από <http://www.ellopos.gr/semiotics/>
- Cohen, D. & Rosenzweig (2005). *Digital History. A guide to gathering, preserving and presenting the past on the web*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Διαμαντοπούλου, Α. Δ. (2009). *Τρεις τέχνες. Ξυλογλυπτική-Αργυροχοΐα-Κέντημα*. Αθήνα: Ίων.
- Denning, A. (2000). *Ξυλογλυπτική. Δύο βιβλία σε ένα*. Αθήνα: Ίων.
- Ελευθερίου, Π. (2013). Ψηφιακή ιστορία και καλλιτεχνική δημιουργία: Ένα παράδειγμα διδασκαλίας με ξυλόγλυπτα χειροτεχνήματα. *Τα Εκπαιδευτικά, 107-108*, 15-25.
- Ευλαβής, Δ. (2001). *Εγχειρίδιο ξυλογλυπτικής*. Ξάνθη: Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης.
- Edwards, D., Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Θεοχαρίδης, Π. (1995). *Οι μουσουλμάνοι της Θράκης-Ιστορία, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, λαογραφία*. Ξάνθη: ΠΑΚΕΘΡΑ.
- Ιμάμ Αχμέτ. (2011, Ιούλιος 24). Λαογραφία και πολιτισμός των Πομάκων. *Ζαγάλιστα*, σσ. 3.
- Ιμάμ Αχμέτ. (2011, Ιούνιος 24). Λαογραφία και πολιτισμός των Πομάκων. *Ζαγάλιστα*, σσ. 3.

- Καλαϊτζάκης, Μ. (2001). *Εργαλεία ξυλογλυπτικής*. Αθήνα: Τροχαλία.
- Κάργας, Β. (2014, Φεβρουάριος 16). Δέσποινα Τσολακίδου, παραδοσιακή υφάντρα «Το Παραδοσιακό Εργαστήρι Ύφανσης προσφέρει υφαντικές και κεντητικές υπηρεσίες στους λάτρεις της παράδοσης». *Παρατηρητής της Θράκης online*, από http://www.paratiritis-news.gr/detailed_article.php?id.
- Κόκας, Ν., Κωνσταντινίδης, Ν. Μεχμέταλη, Ρ. (2003). *Τα Πομακοχώρια της Θράκης-Ιστορία,, Γλώσσα, Περιήγηση, Λαϊκός Πολιτισμός*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κουτελάκης, Χ. (1996). *Έλληνες αργυροχρυσόχοι και ξυλογλύπτες*. Αθήνα: Σμίλη.
- Λιάβας, Λ. (1999). Η μουσική έρευνα της Θράκης. Στο Δρούλια, Λ., Λιάβας, Λ. (επιμ.), *Μουσικές της Θράκης* (σσ. 23-38). Σύλλογος «Οι Φίλοι της Μουσικής»-Ερευνητικό πρόγραμμα Θράκη.
- Lee, K.J. (2001). Pre-service social studies teachers. Reckoning' with historical interpretations and Controversy Arising from the use of digital historical resources. *JAH4(2)*. Τελευταία ανάκτηση 13 Φεβρουαρίου 2014 από <http://mcel.pacificu.edu/JAHC/IAHCIV2/ARTICLES/>.
- Lubar, S., Kendrick, K. (n.d.). *Looking at Artifacts, Thinking About History*: Τελευταία ανάκτηση 9 Ιουνίου 2013 από <http://www.smithsonianeducation.org/>.
- Μελετόπουλος, Μ. (2011). *Πρόσφυγες του 22 στην Ελλάδα: Κοινωνικές και ιδεολογικές συγκρούσεις*. Εισήγηση στο 5^ο συμπόσιο: Η συμβολή των προσφύγων στην πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος. Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.) Δήμου Νέας Ιωνίας. Νέα Ιωνία, 25-27 Νοεμβρίου.
- Μπακλατζής, Π. (2009). *Θράκη. Η μουσική των Μάρηδων*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης (Μεταπτυχιακή εργασία).
- Νομικός, Θ. (1973). Από την παράδοση στη σύγχρονη ανάπτυξη της ξυλογλυπτικής. *Ελληνική Λαϊκή Τέχνη*: Εθνικός Οργανισμός Χειροτεχνίας, 12, 149-152.
- Πηγιάκη, Π. (1988). *Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικ., Σκούρτης, Κ. (2008). *Ζωγραφική και ξυλογλυπτική στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας: Χιονάδες, Γοργοπόταμος*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων- ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.
- Philips, L. & Jorgensen, W. M. (2009). *Ανάλυση λόγου-Θεωρία και μέθοδος*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Potter, J., Wetherell, M. (2009). *Λόγος και κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Σαρδής, Κ., Παπαχριστοπούλου, Μ. (2005). *Ακουστικές ιδιότητες ξύλου-Κατασκευή έγχορδου μουσικού οργάνου*. Τεχνολογικό Ίδρυμα Λάρισας-Παράρτημα Καρδίτσας. Τμήμα Σχεδιασμού και Τεχνολογίας ξύλου και Επίπλου (Πτυχιακή εργασία).
- Σταμέλος, Δ. (1993). *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη. Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον ΙΣΤ΄ αι. ως την εποχή μας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Schneider, N. (1995). Τέχνη και κοινωνία. Η κοινωνικοϊστορική προσέγγιση. Στο Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W. & Warnke, M. (eds.), *Εισαγωγή στην Ιστορία της Τέχνης*. (pp. 384-418). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Τσιμπιρίδου, Φ. (2006). Πολιτικές της ετερότητας στο τέλος του 20ού αιώνα. Η πορεία προς την "πολυπολιτισμικότητα" της ελληνικής Θράκης. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, 118 γ', 59-93.
- Τσολακίδης, Α. (1998). Η τεχνική της ξυλογλυπτικής. Θεσσαλονίκη: Λιθογραφία Ι. Αντωνιάδης.Θ. Ψαρρας Ο.Ε.
- Φαρσάρης Εμ. Ι. (2001). *Οι ξυλογλύπτες (νιταδώραι) Μέσα Λασιθίου Οροπεδίου Λασιθίου*. Ιεράπετρα.
- Χουμεριανός, Μ. (2002). *Εγκυκλοπαίδεια Μειζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία*. Τελευταία ανάκτηση 12 Φεβρουαρίου 2014 από [URL: <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=3718](http://www.ehw.gr/1.aspx?id=3718)
- Vamvakidou, I. (2009). Modern Greek history, historic documentary, the case of Pomaks. In Ross A. (ed.), *Human rights and citizenship education* (pp. 343-348). London: Cice.
- Vamvakidou, I., Stavrianos, G., Eleftheriou, P., Tsioumis, K., Papoutzis, L. (2012). *Digital history and communication, arts craftsmen of wood carved works: the case of Pomaks in greek Thrace*. Εισήγηση στο International Cogress on Visual Congress: New Approaches in Communication, Arts and design: Digitalization. Istanbul Kultur University, 7-9 Μαρτίου.
- Vamvakidou, I., Eleftheriou, P. (2011). *Art crafts and different cultures in Greek Thrace: the case of Pomaks*. Εισήγηση στο συνέδριο: 3^ο ΝΕΜΣΑΠ Κοινωνία Ενσωμάτωσης υπό Κρίση. Πανεπιστήμιο Πατρών-ΠΤΔΕ. Πάτρα, 6-8 Μαΐου.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Πιπίνη Ελευθερίου

E-mail: peleftheri@gmail.com

Ιφιγένεια Βαμβακίδου

E-mail: ibambak@uowm.gr